

[autismebladet]

LANDSFORENINGEN AUTISME
MEDLEMSBLAD NUMMER 2 - 2016

Kunsten **at tale !**

“Vi har børn, der kan snakke ørene af en afrikansk elefant, og børn, der taler, som om de var blevet skilt ad og sat forkert sammen. Vi har velartikulerede børn, der ikke forstår det de siger, og børn, der slet ikke siger noget - autisme er både komplekst og mageløst...”

INVITATION TIL

Verdens Autismedag

**I anledning af Verdens Autismedag 2. april 2016
inviterer Landsforeningen Autisme til autismekonference
på Comwell Køge Strand.**

Konferencen er gratis, du betaler bare udgiften til forplejning,
alle oplægsholdere har doneret deres oplæg.

Program:

- 09.30 - 10.00 Ankomst & Morgenmadsbuffet
- 10.00 - 10.15 Velkomst
- 10.15 - 11.15 Ea Carøe, Angst & Autisme
- 11.15 - 11.30 Pause
- 11.30 - 12.30 Christina Sommer, PDA
- 12.30 - 13.30 Frokost
- 13.30 - 14.30 Linda Schwartz Larsen, Social Stories
- 14.30 - 15.00 Kaffe & kage
- 15.00 - 16.00 Aage Sinkbæk, Autisme & Sanserne
- 16.00 - 16.15 Tak for i dag

GRATIS

Du betaler bare
forplejning
på dagen kr. 745,-

**Tilmeld dig på www.SIKON.dk
her kan du også se beskrivelserne af oplæg.**

Tak til "Psykologisk Ressourcecenter" og til
"Det Nationale Autismeinstitut"
for donation af oplæg.

SIKON
Landsforeningen Autismes kurser og konferencer

Indhold

Er det svært at forstå?.....	4
Sprog hos børn med autisme	6
Sprog og synsvinkler i indskolingsalderen	10
Sprog og socialkognition	14
Hvor godt forstår børn med autisme det, de læser.....	18
Tidlig indsats og SCERTS.....	22
Animations- og medieakademiet.....	24
Kredsene.....	27

*Hendes Kongelige Højhed
Prinsesse Marie er protektor
for Landsforeningen Autisme.*

MEDLEMSBLAD NR. 2 - 2016

Medlemsbladet udgives af
Landsforeningen Autisme.

Ansvarshavende redaktør:
Heidi Thamestrup,
formand@autismeforening.dk

Redaktionsudvalg:
Heidi Thamestrup
og Nadja Laurents Pedersen.

Tryk: Filipsen Grafisk Produktion
Oplag: 8.200 stk.
ISSN: 2245-3423

Indlæg, kommentarer, bidrag mv. bedes
sendt til redaktion@autismeforening.dk
Bladet sendes gratis til Landsforeningen.
Autismes medlemmer.

DEADLINES

Blad nr. 3 - 20. marts.

Blad nr. 4 - 20. april.

Blad nr. 5 - 20. maj.

Er det svært at forstå?

Leder af Heidi Thamestrup, formand for Landsforeningen Autisme

---

Da jeg gik på seminariet, var min i dag 12-årige søn et par år gammel. Han havde ikke haft nogen normal sprogudvikling, og han sagde ikke lyde som andre børn eller et eneste ord - men jeg var ikke et øjeblik i tvivl om, at han forstod rigtig meget af det, jeg sagde til ham.

Jeg husker det som frustrerende at gå på seminariet og læse bøger om børns udvikling. En af bøgerne i mit pensum omhandlede børns sprogudvikling, og i den stod der sort på hvidt, at når et barn forstod et ords betydning, så kunne barnet også udtale ordet. Jeg vidste, at det var noget sludder...

Da min søn var 9 måneder gammel, tog jeg ham med i en legestue i nabolaget; ikke fordi han virkede, som om han havde behov for selskab, eller fordi noget indikerede, at han savnede udfordringer, men fordi, det gjorde jeg. Birks udvikling var meget anderledes end de andre børns; han havde kun akkurat fået styr på det med at sidde selv uden støtte, og han var altid passivt observerende, han tog ikke rigtigt nogen initiativer og gjorde ikke opmærksom på sig selv - stort set.

I legestuen var der vel 10 børn til stede sammen med deres forældre. En af drengene var født i samme uge som min søn. Det var svært at forstå. Birk havde lige lært at sidde selv. Den anden dreng løb, talte og brugte legetøj hensigtsmæssigt. På et tidspunkt stillede han sig lige foran sin mor, satte demonstrativt hænderne i siden, lænede sig forover og sagde: "Jeg vil gerne have ostemad til morgenmad, mor". Min egen søn sad, en smule usikkert på sin numse, på gulvet og viftede med et halvt stykke plastic-rugbrød. Birk sagde ikke en eneste lyd - men han observerede, og han så tilfreds ud. På et tidspunkt rækker Birk hånden ud efter plastic-spegepølsen, der ligger foran ham på gulvet. Han kan ikke nå den, og han giver op; han prøver ikke på at flytte sig eller på at gøre mig

opmærksom på, at der er noget, han gerne vil have. Et par år efter episoden i legestuen står jeg sammen med Birk i garderoben i hans specialbørnehave. Ind af døren kommer "drengen, der ville have ostemad til morgenmad" sammen med sin mor. De to var de sidste, jeg havde forventet at se i en specialbørnehave, så jeg stiller det eneste spørgsmål, der giver mening for mig i situationen: "Hvad laver I her?"

Og sådan er det med autisme; der er aldrig to børn, der er helt ens eller udvikler sig på helt samme måde - men det gør det ikke mindre spændende, tværtimod!

I september 2015 blev Landsforeningen Autisme bedt om at indsende forslag til nødvendige indsatser på det højt specialiserede område til Socialstyrelsen. Vi havde mange forslag, men efter en grundig prioritering endte vi med 8. Fælles for vores forslag er, at de er nødvendige, og at de er en god investering - rent samfundsøkonomisk.

De 8 prioriterede områder var:

1. Manglende retssikkerhed for borgere med autisme på bosteder, hvor specialiseringen er nedprioriteret. Når specialiseringen forsvinder, sker der flere anmeldelser af mennesker med autisme. Manglende forudsætningsfor at forstå autistiske mennesker optrækker konflikter og fører til flere politianmeldelser.
2. Fejldiagnosticering og manglende diagnosticering af voksne. Manglende kendskab til autisme i voksenpsykiatrien medfører fejldiagnosticering og fejlmedi-

cinering. Konsekvensen er, at en stor gruppe borgere er tilknyttet psykiatrien og har dårlig livskvalitet.

3. Reelle specialiserede jobrettede indsatser. Manglende kendskab til autismediagnosen hos jobkonsulenter, gør, at mennesker med autisme sendes i en række afklaringsforløb, der giver dem psykiske sygdomme oven i deres autisme. Vi mangler specialiserede beskæftigelsesrettede indsatser til voksne autister.

4. Uddannelse som adgangskrav til arbejdet med autistiske mennesker. Et stort antal autistiske mennesker får hvert år psykiske sygdomme oven i deres autismediagnose pga. svigt og uvidenhed. Autismespecifik uddannelse burde være et krav til arbejdet med autistiske mennesker. Det kunne f.eks. være Region Midtjyllands "Autismepilot-uddannelse".

5. Autismespecifik familieindsats. Familier ramt af autisme er mere stressbelastede, mere marginaliserede, mister oftere deres netværk og får diagnosticeret deres børn senere end familier med handicappede børn generelt. Autismen er et komplekst handicap, der ikke ligner andre handicaps, hvorfor der burde tilbydes specifikke målrettede indsatser.

6. Genudredning af kvinder. Der er brug for en indsats, hvor kvinder fejldiagnosticeret med skizofreni, borderline eller andre personlighedsforstyrrelser kan blive udredt for autisme. Det er ofte kvinder, der har tilegnet sig psykiske overbygninger af ikke at blive mødt, forstået og ikke at have modtaget behørig indsats.

7. Stærkt stigende antal skoleangste børn med autisme. Landsforeningen Autisme har kendskab til flere hundrede børn med autisme, der ikke går i skole eller er i alvorlig risiko for at droppe ud. Der er behov for en specialiseret indsats for de børn, der har tilegnet sig angst og komorbide psykiatriske lidelser; børnene skal stabiliseres psykisk og have tilbud om undervisning.

8. Talesproglig indsats. Ganske få børn i Danmark, modtager en specialiseret talesproglig indsats ved autisme. Ny forskning viser, at Danmark kan sammenlignes med lande som Portugal og Polen, hvad angår talesproglig indsats til børn med autisme og dysfasi.

Man har fra Socialstyrelsens side valgt at arbejde videre med nr. 8. Talesproglig indsats. Det er rigtigt godt, og det er nødvendigt. Men hvad er det, der gør, at man kan have kendskab til de andre indsendte problematikker, og vælge ikke at gøre noget ved dem? Jeg fatter det ikke ...

I dette nummer af Autismebladet har vi fokus på sprog og kommunikation - hvis man mestrer kommunikationen, er den helt selvfølgelig - men hvis man ikke gør det, kan de manglende kommunikative kompetencer stå i vejen for et menneskes sociale relationer - hele livet.

Heidi Thamestrup

Sprog hos børn med autisme

Af Cecilia Brynskov, ekstern lektor ved Psykologisk Institut på Aarhus Universitet og Audiologopædi på Københavns Universitet.

Det allervigtigste at sige om sprog hos børn med autisme er måske, at det kan se så forskelligt ud, at det er svært at lave en samlet beskrivelse.

Nogle børn med autisme får aldrig noget anvendeligt talesprog. Andre har sprog, der er tilbagestående i forskellige grader, og som de bruger på forskellige afvigende måder. Atter andre børn har alderssvarende sprog, nogle endda med visse styrker, men bruger måske sproget på en ensformig måde eller har svært ved at bruge det socialt. Der findes mig bekendt ikke andre handicap, hvor spredningen i sproglige evner er så stor.

En vigtig grund til at interessere sig for sproget hos børn med autisme er, at det er et udviklingsområde, der har stor betydning for børnenes senere funktionsniveau, ikke bare inden for sprog, men i det hele taget. Fx hænger udviklingen af talesprog tæt sammen med den senere læseudvikling, som igen er afgørende for, om man kan få en uddannelse og et job. Men den sproglige udvikling hænger også tæt sammen med den sociale udvikling, selvfølgelig fordi sprog er omdrejningspunkt i langt de fleste sociale sammenhænge.

Tidligere har der været talt meget om en såkaldt "femårsregel", som går ud på, at børn, der har etableret et anvendeligt talesprog før femårsalderen, har

mere gunstige udviklingsmuligheder end børn, der ikke har. Virkelighedens verden er mere nuanceret: Ved autisme ses sproglig forsinkelse i alle grader, og jo mere forsinket, des større påvirkning vil der være på den fortsatte udvikling. Altså eksisterer der ikke en klar grænse mellem et "før" og et "efter" fem år. Der er derimod tale om større eller mindre grader af forsinkelse og dermed påvirkning af udviklingen.

De fleste børn med autisme har forsinket sprog, men nogle, fx de børn, der har Aspergers syndrom, har ikke. Børn med Aspergers syndrom skal ifølge diagnosekriterierne have (mindst) alderssvarende sprog. Blandt de børn, der har alderssvarende sprog, spiller det specifikke sprogniveau ikke samme store rolle for udviklingsmulighederne, som det gør for de børn, der ikke har alderssvarende sprog. Måske skyldes dette, at der skal en vis kritisk masse til som grundlag for de andre udviklingsområder, som sproget påvirker, og når denne kritiske masse er nået, hjælper det ikke yderligere at være foran. Men som sagt har de fleste børn med autisme forsinket sprog, og for disse børns vedkommende spiller graden af sproglig forsinkelse en afgørende rolle for deres videre udviklingsmuligheder.

Ordforråd

De første ord, et barn siger, er ofte genstand for forældrenes store glæde og interesse. Men faktisk er der foregået rigtig meget i børnenes sprogudvikling, inden de siger deres første ord.

De har både lyttet til lyde og forsøgt at udtale lyde, pludren. Derudover begynder børn – både med og uden autisme – at forstå, hvad ord betyder, før de selv begynder at bruge dem. Der skal så at sige noget ind (sprogforståelse), før der kan komme noget ud (sprogproduktion). Det er bare ikke nær så tydeligt, at børnene begynder at forstå enkeltord, som det er, når de begynder selv at sige ordene.

De fleste børn med autisme siger deres første ord senere end typisk udviklede børn, og inden da har de også været senere til at forstå de ord, de hører omkring sig. Tidligere har der været forskning, der viste, at børn med autisme havde endnu sværere ved sprogforståelse end ved sprogproduktion, men andre undersøgelser viste det modsatte, og sidste år udkom en stor undersøgelse, der samlede alle resultater fra tidligere undersøgelser (en såkaldt meta-undersøgelse), og her viste det sig, at der ikke er nogen forskel: Børn med autisme er oftest lige forsinkede på sprogforståelse og sprogproduktion.

Det er bare sværere at opdage i dagligdagen, at børnene har svært ved sprogforståelsen, end at de har svært ved sprogproduktionen, som er så tydelig. Derfor kan det indimellem komme som en overraskelse, hvor tilbagestående sprogforståelsen kan være hos nogle børn med autisme. Indimellem kan det også snyde, at ordforrådet er anderledes sammensat, end det oftest er hos typisk udviklede børn. Måske kan barnet med autisme sige (og forstå) nogle avancerede ord, som gør, at man kommer til at tro, at det har et veludviklet sprog; men så viser det sig, at barnet mangler at tilegne sig andre, mere basale ord.

Nogle børn med autisme kan fx have svært ved at forstå de udsagnsord, der handler om at tænke, tro eller vide (de såkaldte kognitionsverber), mens de kan have let ved at forstå og huske komplicerede fagudtryk, som andre børn slet ikke hæfter sig ved. Min egen

forskning viser i tråd med dette, at nogle børn med autisme kan have nogle meget avancerede ordforråd, men med visse ”huller” i mere basal sprogudvikling. Der er dog også børn med autisme, som har et avanceret sprog, uden at det er på bekostning af det basale. Disse børn har umiddelbart en rigtig gunstig ballast, når det gælder uddannelsesmuligheder, men kan selvfølgelig have andre udfordringer, der spænder ben.

Faktisk findes der også børn og unge med autisme, der har en særlig stor interesse for sprog. Hos nogle kommer det til udtryk som en interesse for fremmedsprog, ofte engelsk, som jo anvendes overalt på internettet. I den stærkeste variant findes der såkaldte sprog-savant’er, altså personer, der har helt exceptionelle sproglige evner, og som med lethed kan tilegne sig nye fremmedsprog.

Grammatik

Sprogets grammatik er reglerne for, hvordan sætninger og ord sættes sammen. Ordnes rækkefølge kan gøre en stor forskel for, hvad en sætning betyder. Tænk fx på forskellen mellem ”hunden bider hesten” og ”hesten bider hunden” eller mellem ”pigen hopper” og ”hopper pigen”. Selv små orddele som endelser kan også gøre en stor forskel. Fx er ”han lever” noget ganske andet end ”han levede”. De fleste børn med autisme har forsinket og/eller afvigende grammatisk udvikling, og for nogle kan det være en udfordring at sætte to ord sammen eller at få ordenes bøjninger med.

Også på dette område går forståelsen (ind) forud for produktionen (ud), og ganske ofte har de børn, som kun kan sige et enkelt eller få ord ad gangen, også svært ved at holde mere end et par ord ad gangen i korttidshukommelsen, når de lytter til sprog. Det kan have stor indflydelse på barnets mulighed for at forstå betydningen af en sætning, hvis det kun har ”plads” nok i hukommelsen til de sidste to-tre ord af en sætning. Hvis man siger: ”Nu må du ikke gå over vejen” til et barn, gør det en vis forskel, om barnet er i stand til at huske helt tilbage til det fjerdesidste ord i sætningen.

Af samme grund anvender man i mange sprogindsatser en regel, der hedder ”one up” eller på dansk: ”plus

et". Reglen går ud på, at den voksne bestræber sig på at tale til barnet i sætninger, der antalmæssigt kun indeholder et enkelt ord mere, end barnet selv bruger i sine sætninger. Hvis barnet fx taler i enkeltordssætninger, må den voksne således forsøge at bruge sætninger med to ord. Når man følger denne regel, sikrer man, at sproget ikke bliver så komplekst, at barnet ikke forstår det, men at det på den anden side heller ikke bliver så simpelt, at barnet slet ikke udfordres til at lære mere.

Begrænsninger i den sproglige korttidshukommelse gør en stor forskel for sprogforståelsen her og nu. Samtidig påvirker det sprogudviklingen på længere sigt, fordi det nedsætter barnets mulighed for at tilægge sig grammatikken og dermed både for at forstå de sætninger og ordbøjninger, det hører, og for selv at bruge sætninger og bøje ord. Børns grammatiske udvikling lader desuden til at have en vis sammenhæng med andre vigtige udviklingsområder, fx social forståelse (socialkognition) og læseindlæring.

Udtale

Et område, der ikke nævnes så ofte i beskrivelser af sprog hos børn med autisme, er udtalen. Det skyldes formentlig, at det er det område, som færrest børn

med autisme har vanskeligheder inden for. Faktisk har nogle børn med autisme aldeles perfekt udtale og kan efterligne nærmest ethvert ord. Alligevel er der et forholdsvis stort mindretal, der har udtalevanskeligheder. Nogle har så massive udtalevanskeligheder, at det blokerer for deres brug af sproget på trods af, at de har forholdsvis god sprogforståelse. Hos andre børn er der tale om lette udtalevanskeligheder, der dog er nok til at forstyrre barnets mulighed for at blive forstået.

Sprogmelodien og måden, barnet lægger tryk på de forskellige ord i en sætning, er dog forholdsvis ofte påvirket. Hos nogle børn kan talen være en smule flad eller monoton, og barnet lægger ikke tydeligt tryk på de ord i en sætning, som andre børn ville fremhæve. Dette sidste kan hænge sammen med, at barnet ikke har en stærk fornemmelse for sproget som et middel til at kommunikere.

Pragmatik – sproglig kommunikation

Brugen af sproget i sociale sammenhænge, som et middel til at kommunikere, kaldes pragmatik. Pragmatik er det absolut mest undersøgte område af sprog ved autisme, og det er også det område, som volder vanskeligheder for flest med autisme. Selv personer

med Aspergers syndrom har typisk vanskeligheder inden for pragmatikken. Men graden af pragmatiske vanskeligheder varierer meget, og vanskelighederne kan ligge inden for vidt forskellige områder.

Børn med autisme adskiller sig ofte fra typisk udviklede børn ved at være mindre orienterede mod den turtagning, der sædvanligvis karakteriserer samtaler. I stedet kan de have tendens til at tale usædvanligt længe (holde enetale) eller usædvanligt lidt (kun give korte svar). De kan også have tendens til at give informationer, som samtalepartneren allerede har, måske fordi de ikke i samme grad tager højde for, hvad vedkommende ved og ikke ved. Undersøgelser har også vist, at børn med autisme har nedsat evne til at fortælle historier, hvor man netop også skal tilpasse mængden af informationer til modtagerens vidensniveau, ligesom de har sværere ved at forstå vittigheder, billedsprog og talemåder. Det er dog vigtigt at tilføje, at børn med autisme, akkurat som typisk udviklede børn, udvikler sig løbende, og at også de pragmatiske vanskeligheder kan mindskes med årene.

Selvom børn godt kan have pragmatiske sprogvanskeligheder uden at have andre sproglige vanskeligheder, så går de forskellige typer af sproglige van-

skeligheder ofte hånd i hånd og påvirker hinanden gensidigt. Et barn med nedsat tilbøjelighed til at samtale og til at bruge sproget i sociale sammenhænge får fx ikke foræret den omfattende "træning" af ordforråd, grammatik og udtale, som børn med stor lyst til at kommunikere gør. Omvendt vil enhver begrænsning inden for ordforråd, grammatik eller udtale påvirke barnets evne til at kommunikere sprogligt, altså dets pragmatik.

Vanskelighederne inden for de forskellige områder af sproget kan således ikke ses helt løsrevet fra hinanden. Men der er ingen tvivl om, at nogle børn kan have større vanskeligheder inden for et område end inden for andre, og at vanskelighederne hos børnene i det hele taget kan se meget forskellige ud og optræde i vidt forskellige grader.

Brynskov, C. (2010). Sprog hos børn med autisme. LOGOS: Audiologopædisk Tidsskrift, 59, 21-23.

Brynskov, C. & Eigsti, I.-M. (2010). Det tidlige sprog hos børn med autisme – en afgørende udviklingsfaktor, Psyke & Logos, 31(2) 443-460.

Sprog og synsvinkler i indskolingsalderen

Af Ditte Boeg Thomsen, ph.d.-stipendiat, Lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Når vi tænker, kategoriserer og husker, bruger vi sproget som støtte, og børnesprogsforskningen har vist, at børns opbygning af begreber bliver påvirket af kategorierne i det omgivende sprog.

Børns kognitive udvikling foregår i et tæt samspil med deres sproglige udvikling, hvor den kognitive udvikling på den ene side kan være forudsætningen for at lære bestemte ord, men hvor barnets sproglige erfaringer omvendt kan stimulere begrebsopbygningen: Når et barn oplever, at det samme ord dukker op i forskellige situationer, fungerer ordet som invitation til, at barnet sammenligner situationerne og finder det, der er fælles for dem.

Især når det gælder forståelsen af abstrakte fænomener som andres tanker, er det sandsynligt, at sproget kan virke som nøgle for barnet. En grundlæggende sproglig strategi er den simple at kategorisere den samme genstand med forskellige navneord og derved vise, hvordan man opfatter den. Som hvis mor putter en tyktflydende gullig masse i teen og kalder den ”honning”, men siden omkategoriserer den til ”æblemos”. En mere kompleks, men samtidig mere eksplicit strategi er at bruge en bestemt type sætninger, komplementsætninger, hvor en sætning er del af en anden sætning: ”Jeg troede [det var honning]” eller ”Nu ved vi [det er æblemos]”. Med den type sætninger er det let at snakke om mentale forestillinger

(fx idéen om, at en gullig masse er honning), også når man ved, de ikke passer. Med komplementsætninger gør man det tydeligt, hvem der tænker noget (”Han synes [vi er dumme]”) og hvornår (”Jeg troede [det var min dukke]”), og derfor er den slags grammatik praktisk, når man vil tale om misforståelser eller uenigheder.

Grammatikken som støtte?

Studier af både typisk udviklede børn, døve børn og børn med autisme har fundet en sammenhæng mellem børns forståelse af komplementsætninger og deres evner for – i formelle test – at holde styr på, hvad andre ved og ikke ved. Det ser ud til, at des bedre børn er til ”sproglig synsvinkelgrammatik”, des bedre overblik har de over andres og egne opfattelser, og det har man tolket som tegn på, at børnene bruger sproget som støtte for den abstrakte tanke. Sammenhængen kan dog også forklares på en anden måde. For det første er det muligt, at børn, der i forvejen er interesserede i andres synsvinkler, hurtigere er motiverede for at lære sproglige udtryk, der handler om synsvinkler. For det andet er det muligt, at der ligger en tredje evne til grund for forståelse af både

komplementsætninger og synsvinkler, fx arbejdshukommelse. Hvad der er årsag til hvad, gør en forskel for, hvor det er en god idé at starte, hvis man gerne vil øve fx færdigheder med synsvinkler. Det spørgsmål er særligt interessant, fordi en del børn med autisme ser ud til at have sværere end typisk udviklede jævnaldrende ved at være opmærksomme på, hvad andre ved og tror. Jeg er derfor ved at undersøge, om danske børn med autisme i indskolingsalderen har særlig gevinst af at få synsvinkler ekspliciteret med forskellige typer sproglig støtte. Undersøgelsen, der involverer 54 børn med autisme og en kontrolgruppe på 34 typisk udviklede jævnaldrende, retter sig alene mod børn med alderssvarende kognitivt niveau og kan altså ikke sige noget om forholdet mellem sproglig udvikling og synsvinkelforståelse hos børn med lavere intelligensmæssigt niveau.

Danske 6-9-årige: ordforråd, grammatik og synsvinkler

Undersøgelsens første mål var at undersøge, om den sammenhæng mellem synsvinkelforståelse og synsvinkelgrammatik, man har fundet internationalt, også gælder for danske børn med autisme. Børnene fik derfor på den ene side to test af forståelse af komplementsætninger, på den anden side forskellige test af synsvinkelforståelse. I opgaverne med komplementsætninger hørte børnene sætninger som "Der lå en slange i græsset, men Henrik sagde [at der lå et reb]. Hvad sagde Henrik?". I nogle af opgaverne med synsvinkler skulle børnene huske deres eget første forkerte gæt og forudsige andres misforståelser. I én opgave åbner barnet fx en tændstikæske, opdager, at den er fuld af rosiner, og bliver spurgt om, hvad han/hun troede, der var i æsken, før han/hun åbnede den, og hvad en klassekammerat vil tro. I andre opgaver hører børnene hverdagshistorier med løgn, høflighed, jokes og sarkasme og skal forklare, hvilke grunde personer kan have til at sige noget, de ikke mener. Som gruppe havde børnene med autisme sværere ved de forskellige synsvinkelopgaver end den jævnaldrende kontrolgruppe, og forskellen var størst i opgaven med hverdagshistorier. Men der var stor variation i de 6-9-åriges færdigheder, og nogle børn med autisme svarede på niveau med kontrolgruppen. Resultatanalysen bekræftede, at der også for danske børn med autisme var en sammenhæng mellem for-

ståelsen af komplementsætninger og opmærksomhed på andres viden og hensigter.

Denne sammenhæng mellem sprog og kognition så dog ikke ud til at være specifik for komplementsætninger. Børnenes generelle sproglige færdigheder (ordforrådets størrelse, grammatisk forståelse) var endnu bedre til at forudsige, hvordan de klarede opgaverne med synsvinkelforståelse. Denne sammenhæng kan igen gå begge veje: Det kan være, at nogle børn har lettere ved at forstå synsvinkelskiftene, fordi de har bedre sproglige redskaber til at kategorisere situationerne. Men det kan omvendt også være, at de børn netop har tilegnet sig et større ordforråd og udviklet en sikrere grammatisk forståelse, fordi de i forvejen er særligt opmærksomme på andres synsvinkler. I typisk udvikling bygger børns tilegnelse af ord i høj grad på deres evner for at aflæse, hvad andre ønsker at kommunikere med ordene.

Næranalyse af testen af sætningsforståelse viste, at børnene med autisme generelt havde let og svært ved de samme typer sætninger som den jævnaldrende kontrolgruppe, men især på tre områder skilte de sig ud: I gruppen med autisme havde næsten to tredjedele af børnene vanskeligheder med sætninger med "hverken ... eller ...", hvorimod dette kun var tilfældet for mindre end en fjerdedel af kontrolbørnene. Det er muligt, at udfordringen i at ignorere den "forkerte" information i fx "Hverken pigen eller hunden sidder" (hvor man hverken skal finde et billede af en siddende pige eller en siddende hund) har noget til fælles med de synsvinkelopgaver, hvor man skal ignorere sin egen viden for at svare rigtigt. De andre to områder, hvor børnene med autisme skilte sig ud, var sætninger med stedord (fx "Hun peger på dem") og forholdsordene "over/under" (fx "Koppen er under stjernen").

I modsætning til alle de sproglige mål så hverken børnenes generelle kognitive funktionsniveau, herunder mønstergenkendelse, eller deres arbejdshukommelse ud til at spille nogen væsentlig rolle for evnen til at følge synsvinkelskiftene i de socialkognitive opgaver. Det er overraskende, da man ellers kunne have forestillet sig, at forskelle i arbejdshukommelse kunne være afgørende for den evne til at repræsentere og

NØRDEMARKED

For alle ægte Nørder

Nørdemarkedet er den 19. marts kl. 11-16 på INSP! i Roskilde.

De sidste måneder har nørder i hele verden doneret samleobjekter til Nørdemarkedet for at støtte Nørdemarkedet, nørderne og det gode formål.

Kl. ca. 15.15 vil Roskildes borgmester Joy Mogensen være auktionarius for auktionen. Overskuddet fra auktionen går ubeskåret til Landforeningen Autisme, Aage Sinkbæk får overrakt pengene af Joy Mogensen efter auktionen.

Fakta: På Nørdemarkedet kan du finde alle former for nørdede samleobjekter, hvad enten du er på udkig efter indbundne førsteudgaver og signerede bøger eller Magic, Star Wars, smølfer og lign. Nørdemarkedet har alt, hvad der er kreativt, på den nørdede måde.

sammenligne to modsatrettede forestillinger om en situation på én gang, som synsvinkelopgaverne kræver (fx ”der er tændstikker i æsken” vs. ”der er rosiner i æsken”).

Træning med simpelt og komplekst sprog

For at undersøge, om de børn med autisme, der har særligt svært ved at holde styr på forskellige synsvinkler, kan bruge sproget som støtte, er jeg ved at udføre et træningsstudie, hvor børnene får forskelligt sprogligt input, mens de ellers ”oplever det samme”. Over en måned mødes jeg otte gange et kvarter med hvert barn og laver aktiviteter, der fremhæver forskellen på forskellige menneskers synsvinkler og på forestillinger om virkeligheden og virkeligheden selv. Vi kigger fx i en hulbog, hvor barnet og en fingerdukke skiftes til at komme med bud på, hvad der gemmer sig på næste side, vi leger gættelege, hvor barnet skal være opmærksom på, hvor hans/hendes viden kommer fra, og vi kigger på ”snydegenstande” som et stearinlys, der ligner en blomst. Om sprog spiller en rolle for, hvad barnet lærer af disse oplevelser, undersøger jeg ved at kommunikere med børnene på forskellig måde. I én betingelse gives oplevelserne minimal sproglig tolkning: Med mimik, gestik, udråbsord som ”wow!” og ”pyha!” og simple sætninger vises overraskelse, undren, tvivl m.m. I en anden betingelse bliver forskellene på synsvinkler fremhævet med forskellige navneord, fx ”stearinlys” vs. ”blomst”, og med udsagnsord som ”tro” i simple sætninger (fx ”Hvorfor tror du det?”). I den sidste betingelse bliver synsvinklerne ekspliciteret med komplementsætninger som ”Nu ved vi, at det er et stearinlys” og ”Hvorfor troede du, at det var en blomst?”.

Efter træningsfasen får børnene opgaver af samme slags som inden for at se, om de efter øvelserne har lettere ved på den ene side at huske og forudsige misforståelser og på den anden side at forklare motiverne bag løgn og jokes i fortællinger om hverdagsituationer. Ikke alle børn i træningsstudiet er nået igennem hele forløbet endnu, så jeg kan endnu kun præsentere foreløbige tendenser. De børn, der havde gennemgået øvelserne med sproglig støtte, var blevet markant bedre efter træning. De børn, der havde gennemgået øvelser med de samme intense oplevelser af fx usikkerhed, bedrag og misforståelser, men

med minimal sproglig støtte, så derimod ikke ud til at blive bedre af træningen. Det ser altså ud til, at også børn med autisme kan bruge sproget som nøgle til at kategorisere situationer, og at de altså kan have gavn af at få usynlige tanker og følelser ekspliciteret sprogligt. Der er dog endnu for få børn i gruppen med minimalt sprog til, at det fund er helt til at stole på. Arten af sproglig støtte ser til gengæld ikke umiddelbart ud til at gøre nogen forskel: De børn, der blev trænet med simple sætninger med kontrasterende navneord og tankeudsagnsord, blev lige så meget bedre efter øvelserne som de børn, der blev trænet med komplementsætninger. Det er dog værd at nævne et vigtigt forbehold for undersøgelsens resultat: At børnene blev bedre til at holde styr på synsvinkler efter de sproglige øvelser, blev kun vurderet ved hjælp af formelle test på tomandshånd. Man kan altså langt fra være sikker på, at børnene også er blevet bedre til at holde styr på de komplekse synsvinkler, de møder i deres egen hverdag mellem skolekammerater og andre. Ikke desto mindre peger både spørgeskemasvar fra forældre og observationer fra lærere på, at børnene tager nogle af de trænedede færdigheder med sig ud i hverdagen efter studiets afslutning, men det er bestemt noget, der kan undersøges grundigere.

Alt i alt viser undersøgelsen indtil videre, at den sproglige udvikling hos børn med autisme kan have indflydelse også på andre færdigheder. Det ser også ud til, at børn ikke behøver at mestre kompleks sætningsbygning for at kunne bruge sproget som støtte til socialkognitive opgaver, men at alene det at have et nuanceret ordforråd kan være en stor hjælp – fordi også simple kontrasterende navneord og tankeudsagnsord peger på synsvinkler. En lovende ting ved dette er, at det er muligt at træne et barns sprog og derved få effekter også på andre områder, og et andet opløftende aspekt ved træningsstudiet var, at børnene nød opgaverne og syntes, de var sjove. To vigtige nye spørgsmål at undersøge er på den ene side, hvor meget den sproglige træning smitter af på børnenes samvær med andre i hverdagsituationer, og på den anden side, hvad der afgør forskellene på børnenes sproglige niveau i første omgang.

Sprog og socialkognition

Af Irina Polyanskaya, ph.d.-studerende, Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet.

En tværfaglig forskningsgruppe fra Roskilde Universitet undersøger forbindelsen mellem udviklingen af sproglige konstruktioner og udviklingen af socialkognitive evner hos børn med autisme. Bag projektet står ph.d.-studerende Irina Polyanskaya, der er uddannet psykolog fra Københavns Universitet, lektor i datalogi Torben Braüner, og professor i filosofi Patrick Blackburn. Alle er ansat på Roskilde Universitet.

Baggrund for undersøgelsen: Theory of Mind

Når man undersøger autisme fra en videnskabelig vinkel, støder man på flere forskellige psykologiske forklaringer på børns vanskeligheder i kommunikation. Børn med autisme har ofte svært ved at forstå en situation fra et perspektiv, som er anderledes end deres eget. En af de mest udbredte forklaringer på denne vanskelighed er en forsinket og anderledes udvikling af de socialkognitive evner, som man også kalder Theory of Mind (herefter ToM). Det er evner til at forstå andres følelser, tanker og hensigter, og de gør kommunikation med andre mennesker nem og meningsfuld.

Forståelse af ToM er et vigtigt område inden for autismeforskningen, men det har også en central plads i forståelsen af alle børns udvikling. Det er logisk nok: Vi skal sætte os i en andens sted for at kunne klare mange hverdagssituationer, der kræver forståelse af en andens perspektiv. Men ingen er født med ToM. Det giver derfor mening at spørge, hvor-

dan det udvikles, og hvad man kan gøre, når denne udvikling af en eller anden grund foregår anderledes. Det er netop disse spørgsmål, der er fokus på i forskningsprojektet.

Udvikling af socialkognitive evner

Socialkognitive evner udvikles i flere etaper. Til at starte med kan man tale om det intuitive niveau, og bagefter bliver også ræsonneringsevner en del af det.

Et eksempel kan være det følgende spørgsmål til læseren: Hvis Sally har været ude af sit kontor, og Sallys kollega, Anne, har flyttet Sallys nøgler, mens hun var ude, uden at Sally vidste det, hvor vil Sally så lede efter nøglerne, når hun kommer tilbage? For at kunne svare rigtigt på dette spørgsmål, skal man kunne sætte sig i Sallys sted og skelne mellem, hvad Sally tror, dvs. hvor Sally tror nøglerne er, og hvordan virkeligheden faktisk er, dvs. hvor nøglerne er i virkeligheden. Det er en typisk opgave, når man undersøger barnets ToM.

Det næste og mere komplekse niveau indebærer en forståelse af, hvad man tror, den anden tror. Hvis vi bruger det tidligere eksempel og tilføjer, at Sally faktisk så igennem nøglehullet, at Anne flyttede nøglerne, så vil spørgsmålet til læseren denne gang være: Hvor tror Anne, at Sally vil lede efter sine nøgler? For at kunne svare rigtigt på dette spørgsmål, skal man igen kunne se det fra Annes perspektiv, men denne gang kræver det også at inkludere det, Sally tror, i Annes tankegang, velvidende at det ikke er i overensstemmelse med, hvad Sally i virkeligheden tror. Således er det ikke nok med en intuitiv forståelse af en andens tanker, hvis man skal svare på det sidste spørgsmål, men kræver en mere nuanceret social forståelse.

Selvom eksemplet lyder kompliceret, anvender børn og voksne den samme sociale forståelse i en lang række sammenhænge i hverdagen. Det ligger blandt andet til grund for forståelse af ironi, sarkasme, hvide løgne, akavede eller pinlige situationer og udtalelser såvel som evnen til at kunne forklare vittigheder og det at "lade som om".

Forskningens målsætninger

En af forskningens centrale målsætninger er at finde en forklaring på, hvordan barnet "flytter" sig fra en mere simpel til en mere kompleks social forståelse i sin udvikling. I vores forskningsgruppe laver vi en teoretisk undersøgelse og anvender logik som redskab til at beskrive de relevante psykologiske test og til at komme med en hypotese om, hvad det er, der skal udvikles, for at barnet kan give korrekte svar.

I den eksisterende forskning er der to hovedforklaringer af denne udvikling. Ifølge den ene sker udviklingen på grund af, at barnet får bedre evner til at bearbejde information og kan huske meget mere. Tilhængere af den anden retning hævder derimod, at barnet skal tilegne sig en række af helt nye begreber.

I vores forskning er udgangspunktet, at det kræver en helt ny begrebslig udvikling hos børnene og ikke blot udviklingen af bedre arbejdshukommelse mv. Vi undersøger dette ved at kigge på de logiske slutninger, barnet skal kunne mestre i sin ræsonneringskæde for at give det korrekte svar. Dette er den teoretiske del af forskningsprojektet.

Den empiriske del af forskningen

I centrum af den empiriske del af forskningsprojektet er en undersøgelse af børn med autisme, fordi deres udvikling af socialkognitive evner ikke sker på samme måde, som den gør hos børn med typisk udvikling. Hypotesen er, at man kan forbedre de socialkognitive evner ved at forbedre den sproglige udvikling.

I forskningsprojektet har vi fokus på, hvordan grammatiske konstruktioner kan fungere som støtterskab for socialkognitionen. Vi tror, at udvikling i at kunne forstå og bruge en specifik grammatisk færdighed kaldet rekursion kan føre til forbedringer i at forstå andres perspektiver.

Hvad menes der med rekursion? I sproget optræder rekursion i flere forskellige afskygninger, hvor det fælles er, at flere elementer er indlejrede i hinanden og er afhængige af hinanden, fx ved indlejrede navneord som fars søsters sko eller indlejrede komplementer som far siger, at mor siger, at kaninen er løbet væk (se billedet). Ud over disse sproglige sammenhænge er rekursion også kendt i andre sammenhænge, specielt fra datalogi og matematik.

Hvorfor børn med autisme?

Der er i de seneste årtier blevet publiceret et overbevisende antal af forskningsresultater, der viser, at forbedringer i sprog fører til forbedringer i børns evne til at sætte sig i en andens sted. Det gælder alle børn, hvad enten de har autisme eller ej. Denne forbindelse bliver dog forklaret anderledes i forhold til typisk udviklede børn end i forhold til børn med autisme. Hos børn med autisme bliver sproget ofte betragtet som en slags "kunstig vej" til udvikling af socialkognition, da den "naturlige" eller almindelige udvikling ikke kan lade sig gøre.

Ideen om en forbindelse mellem rekursion i sproget og den komplekse form for ToM kan således også forstås bedre, hvis man betragter sprog som en bærende struktur eller en slags stillads for at udvikle evnen til at sætte sig i en andens sted.

Inden for den typiske udvikling er de komplekse sociale forståelser afhængige af forskelligartede input fra de sociale interaktioner inden for diverse kontekster. Sproget alene kan derfor næppe betragtes som

noget, der har direkte indflydelse på udvikling af ToM. Dette kan dog godt være tilfældet ved autisme, hvor børnene ikke får det samme udbytte fra sociale relationer og interaktioner og ikke har den samme forståelse af sociale spilleregler som børn med typisk udvikling.

Det er netop derfor, at sproget kan fungere som et alternativt redskab, der bærer udviklingen af social-kognitive evner. Det skal bemærkes, at rekursion som grammatisk færdighed ikke er et emne, børn lærer om i skolen, og man bruger heller ikke sætninger med rekursive elementer særlig ofte i almindelig tale. Derfor er træning i denne sproglige færdighed en oplagt mulighed, når man undersøger forbindelsen mellem sprog og ToM.

Undersøgelsen

I projektet håber vi at finde omkring 60 børn, der kan være med i studiet. For at være med skal børnene opfylde følgende kriterier: være mellem 7 og 15 år, have autisme, ikke have indlæringsvanskeligheder og sprogforstyrrelser. Undersøgelsen er pædagogisk udformet og består primært af tegninger, som barnet kigger på, hvorefter det svarer på nogle spørgsmål. Børnene oplever det som en sjov leg.

Undersøgelsen har to dele, så børnene bliver testet i områderne socialkognition og sproglig forståelse.

Den første del består af tre ToM-test, som undersøger, i hvor høj grad barnet er i stand til at betragte en situation fra en anden persons perspektiv.

Anden del afdækker barnets sprog, og en af de test, der bliver brugt, undersøger, om børnene mestrer sætninger med rekursive elementer. Det bliver undersøgt med materiale, som forskere har udviklet og afprøvet på ca. 200 dansktalende børn.

Efterfølgende vil det blive undersøgt, hvilken virkning et kort træningsforløb har for børn, der ikke har givet rigtige svar på de tre ToM-test. Træningen bliver rettet mod tilegnelse og øvelse af rekursion i sprog. Hvis det som forventet viser sig, at træningsforløbet fører til, at børn klarer testene bedre end første gang, kan det føre til udvikling af undervisnings-

redskaber til børn med autisme.

Testning og træning vil starte i foråret 2016 og foregår ved, at en psykolog kommer på besøg på børnenes skoler og laver opgaverne med børnene individuelt. Udover Irina Polyanskaya, der er uddannet psykolog, vil to erfarne psykologer være med til testningen af børnene.

Far ringer hjem fra arbejde og siger til mor: ”Jeg kunne ikke finde kaninen. Den er løbet væk.” Sofie står ved siden af mor og holder kaninen. Mor fortæller, at far siger, at kaninen er løbet væk. Testspørgsmål: Hvad sagde far? Hvad sagde mor til Sofie?

En udfordring på nuværende tidspunkt er at få rekrutteret det tilstrækkelige antal børn til, at vi kan sikre os, at der kan drages konklusioner, der er statistisk holdbare.

Vi håber derfor meget på, at de skoler og forældre, vi har kontaktet, vil sige ja til at del-

tage. Såfremt der er nogle skoler, som vi ikke har kontaktet, og som kunne tænke sig at deltage, vil vi være meget glade for at høre fra jer.

Kontakt Irina Polyanskaya på e-mail: irinap@ruc.dk.

Hvor godt forstår børn med autisme det, de læser?

Af Elisabeth Engberg-Pedersen, professor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Læseforskere inddeler læsevanskeligheder i to hovedtyper, ordblindhed og læseforståelsesvanskeligheder.

Ordblinde har svært ved at forbinde bogstaver og bogstavkombinationer med lyde. Derfor har de naturligvis også svært ved at forstå de tekster, de læser. Men nogle børn har svært ved at forstå tekster, de læser, selv når de ikke er ordblinde. Disse børn har læseforståelsesvanskeligheder. Børn med læseforståelsesvanskeligheder går ofte under radaren, fordi læreren ikke opdager, at børnene ikke rigtig forstår teksterne. De kan jo netop godt læse højt. Læseforståelsesvanskeligheder hænger sammen med bl.a. svagere sprogfærdigheder, mindre viden om, hvordan tekster er opbygget, og dårligere arbejdshukommelse, dvs. dårligere evne til at holde informationer i hukommelsen i et lille stykke tid og arbejde med dem. Det sidste har man brug for, når man skal læse tekster, som det fremgår nedenfor.

Brown, Oram-Cardy og Johnson (2013) gennemgik en række undersøgelser af læseforståelsen hos i alt 1487 børn og voksne med autisme. De fandt, at deltagerne med autisme gennemsnitligt havde en lavere forståelse af de tekster, de læste, end kontroldelegerne. Forskerne fandt også, at deltagerne med autisme ikke var ordblinde i større omfang. Men gennemsnitligt havde de et mindre ordforråd og klarede sig knap så godt på intelligencetest.

Undersøgelsen viste også, at deltagerne med autisme lå gennemsnitligt endnu lavere i forståelse, når teksterne havde det, forskerne kalder et højt socialt indhold, altså når de handlede om menneskers hensigter, ønsker og tanker i omgang med hinanden. Det er ikke overraskende, da det sociale netop er det, som mennesker med autisme har svært ved. Men kan man forestille sig, at mennesker med autisme har sværere ved at forstå tekster, selv når de ikke har specielle sproglige vanskeligheder, og selv når teksterne ikke har et højt socialt indhold?

I denne artikel vil jeg fortælle om en undersøgelse af sprogligt set velfungerende børn med autisme og deres forståelse af tekster, de har læst. Den gruppe børn, artiklen handler om, repræsenterer altså kun et lille udsnit af alle børn med autisme. Undersøgelsen er en delundersøgelse fra projektet Sprog og kognition belyst ved atypisk udvikling (LacPI) ved Københavns Universitet.

10-13-årige børn med gode sprogfærdigheder

Børnene var i alderen 10-13 år og gik på specialskoler for normaltbegavede børn med autisme, da de blev testet i 2012-13. I alt blev 37 børn testet, men flere udgik af denne delundersøgelse, fordi de enten ikke

kunne læse teksterne i undersøgelsen eller klarede sig markant dårligere på sprogtest end kontrolgruppen. I kontrolgruppen af folkeskolebørn var der også fire børn, der klarede sig markant dårligere end deres kammerater på sprogtest. Også de blev sorteret fra. Delundersøgelsen omfatter derfor kun 16 børn med autisme og 24 kontrolbørn, som alle har gode sprogfærdigheder. De to grupper af børn er ikke forskellige med hensyn til sprogfærdigheder og intelligens, og de havde samme alderssammensætning. Desuden var de ikke forskellige med hensyn til arbejdshukommelse.

Børnene blev testet enkeltvis med to læseforståels-test. Den ene er en dansk oversættelse af en engelsk standardtest, den anden er en test, der blev udviklet specielt til dette projekt (Daugaard 2015). De to test har samme opbygning. Barnet læser en kort tekst på 30-80 ord højt og får undervejs hjælp fra en voksen, hvis det har problemer med at læse enkeltord. Efter hver oplæst tekst stiller den voksne nogle spørgsmål et ad gangen, og barnet opfordres til at kigge i teksten igen, hvis det har svært ved at svare. Barnet kan altså hele tiden se teksten og ser kun en tekst ad gangen.

I standardtesten var der både tekster med et socialt indhold og fagtekster. Den specielt udviklede test rummede kun fagtekster taget fra lærebøger i historie og naturfag for 6. klassetrin. Der var altså ingen socialt krævende tekster i den specielt udviklede test.

Hvordan forstår vi, når vi læser?

I begge test var der forskellige typer af spørgsmål. Nogle af spørgsmålene var bogstavelige spørgsmål om, hvad der stod i teksten. Fx står der i en af teksterne i standardtesten: "I millioner af år levede der mammutter, gigantiske dovedyr, bævere på størrelse med bjørne og andre store pattedyr i Amerika. Men for ca. elleve tusind år siden uddøde de." Det bogstavelige spørgsmål til denne tekst lyder: "Hvilken del af verden handler denne tekst om?" Her kan svaret findes direkte i teksten.

Når man læser en tekst, skal man ikke bare forstå ordene og sætningerne. Meget ofte skal man skabe sammenhæng ved at bygge videre på oplysningerne. Her er et eksempel fra den test, Hanne Daugaard lavede til vores undersøgelse:

” Kroppens muskler sidder fast på kroppens knogler, som vi også kalder skelettet. Skelettet hos et foster består først af brusk, som er blødt og bøjeligt, men efterhånden som barnet vokser, dannes der mineralkrystaller af forskellig slags i skelettet.

Spørgsmålet til teksten lyder: "Hvad kommer der til at ske, når der dannes mineralkrystaller i skelettet?" Man kan få hjælp til at svare på spørgsmålet, hvis man lægger mærke til ordet men før sætningens sidste del, altså før "efterhånden som barnet vokser, dannes der mineralkrystaller af forskellig slags i skelettet". Men viser, at der er en modsætning mellem første del om, at skelettet består af brusk, som er blødt og bøjeligt, og anden del om, at der dannes mineralkrystaller i skelettet. Det, der sker, når der dannes mineralkrystaller, må altså stå i modsætning til, at skelettet er blødt og bøjeligt. Altså er det, der sker, nok, at skelettet bliver hårdt og stift. For at besvare spørgsmålet skal man tænke videre ud fra tekstens informationer og lave en følgeslutning, en såkaldt inferens. For at gøre det skal man holde tekstens informationer i hukommelsen og samtidig bearbejde dem. Det er det, man gør i arbejdshukommelsen. Derfor kræver en god læseforståelse en god arbejdshukommelse.

I eksemplet med skelettet byggede inferensen på ordet men. I andre tilfælde skal man koble tekstens informationer sammen med viden, man har i forvejen.

” Forskellige svampe findes på forskellige årstider. Kæmpe-Støvbold kan man finde, når skovbunden er dækket af røde og brune blade. Rørhatte kan man begynde at finde i løbet af sommeren. Hætte-Morkel kan man finde i april-maj.

Spørgsmålet til denne tekst lyder: ”Ved hvilken årstid kan man finde Kæmpe-Støvbold?” Svaret er ”Om efteråret”. Men det står der ikke i teksten. Der står ”når skovbunden er dækket af røde og brune blade”. Så svaret afhænger af, at man slutter sig til årstiden ud fra tekstens information og ens egen viden om, ved hvilken årstid skovbunden er dækket af røde og brune blade. Igen skal man bruge sin arbejdshukommelse.

Læseforskningen har fundet, at børn med dårlig læseforståelse især har svært ved spørgsmål, der kræver, at de laver inferenser.

Resultaterne fra denne undersøgelse

Helt forudsigeligt viste det sig, at både børnene med autisme og kontrolbørnene havde lettere ved at besvare de bogstavelige spørgsmål end inferensspørgsmålene. Det viste sig også, at børnene med autisme scorede lige så godt på standardlæsetesten som kontrolbørnene. Men i testen med fagtekster havde de færre rigtig, svar end kontrolbørnene på testen som helhed og specielt på de bogstavelige spørgsmål, men ikke på inferensspørgsmålene. Det sidste skyldes, at kontrolbørnene også havde svært ved inferensspørgsmålene. Det er imidlertid meget overraskende, at børnene med autisme havde færre rigtige svar ved

de bogstavelige spørgsmål end kontrolbørnene, når man tænker på, at teksterne var meget korte, og at de kunne kigge i teksten igen, når de skulle svare.

For begge børnegrupper var der en stærk sammenhæng mellem deres ordforrådskenndskab og deres svarscore. Jo større ordforråd børnene havde, des bedre var de til at svare på spørgsmålene til teksterne. Det er også, hvad man ville forvente ud fra tidligere undersøgelser af børns læseforståelse og ud fra almindelig sund fornuft: Hvis man har et stort ordforråd, er det nemmere at forstå tekster. Men det viste sig også, at der var en meget stærkere sammenhæng mellem svarscore og grammatikfærdigheder for børnene med autisme end for kontrolbørnene. Selv om børnene med autisme ikke havde svagere grammatikfærdigheder end kontrolbørnene, når man sammenlignede de to grupper, var børnene med autisme tilsyneladende mere afhængige af disse færdigheder, når de skulle besvare spørgsmål til indholdet i teksterne. Grammatikfærdigheder måler man ved at se på, om barnet kan pege på den rigtige tegning ud af fire forskellige tegninger, når det hører fx sætningen ”Manden, som spiser, kigger på katten.” Jo bedre børnene med autisme var til at løse den slags opgaver, des bedre var de til at svare på spørgsmålene til teksterne, og det gjaldt ikke for kontrolbørnene.

Hvad er problemet?

Når man finder sammenhæng mellem to testresultater, er det fristende at tolke det ene resultat som årsag til det andet – altså at forstå svagere grammatikfærdigheder som årsag til dårligere læseforståelse inden for gruppen af børn med autisme. Selvfølgelig spiller grammatikfærdigheder – og ordforståelse – en rolle for forståelsen af tekster. Men en sammenhæng er ikke nødvendigvis en årsagssammenhæng, og de her børn klarede sig alle godt på testen for grammatikfærdigheder. Det kan imidlertid være, at børnene med autisme var mere afhængige af deres grammatikfærdigheder, end de ellers ville have været, fordi de havde et andet problem, nemlig at teksterne var for informationsmættede. Det var specielt fagteksterne i Hanne Daugaards test, der var svære for børnene med autisme, og her især de bogstavelige spørgsmål, som kræver, at man ser nøje efter, hvad der står i teksten. Fagtekster har meget information på lidt plads.

Børnene havde måske svært ved at forholde sig til meget information på en gang. De blev overstimuleret og havde sværere ved at sortere i informationerne end kontrolbørnene. Det ville også vise sig ved, at de var mere afhængige af deres arbejdshukommelse, og der er faktisk tegn på en stærkere sammenhæng mellem svarscore og arbejdshukommelsesmålet for børnene med autisme end for kontrolbørnene.

Hypotesen hænger godt sammen med de erfaringer, som forældre, pædagoger og lærere, der omgås børn med autisme, har, nemlig at det er vigtigt at sortere i og tilrettelægge informationer, for at børnene kan forholde sig til dem. Vi kan desværre ikke få eller afkræftet hypotesen gennem denne undersøgelse. Men undersøgelsen peger på, at børn med autisme kan have svært ved at forstå tekster, selv når de kan læse dem op. Børnene var i den alder, hvor de for alvor begynder at være afhængige af at skulle læse

tekster for indholdets skyld. Derfor er det vigtigt, at lærere og forældre er opmærksomme på, at børn med autisme måske har sværere ved at forstå alderssvarende tekster end andre børn, selv når de tilsyneladende er gode læsere.

Brown, H. M., Oram-Cardy, J., & Johnson, A. (2013). A meta-analysis of the reading comprehension skills of individuals on the Autism Spectrum. Journal Of Autism and Developmental Disorders, 43, 932-955.

Daugaard, H. T. (2015). Hvordan hænger det sammen? Om specifikke vanskeligheder med sprogforståelse i læsning og inferensfærdigheders betydning for læseforståelse. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet. Sprog og kognition belyst ved atypisk udvikling (LaCPI). <http://kommunikationsvanskeligheder.ku.dk/projekter/sprogokognition/>

Tidlig indsats og SCERTS

Af Cecilia Brynskov, ekstern lektor ved Psykologisk Institut på Aarhus Universitet og Audiologopædi på Københavns Universitet.

Internationale anbefalinger om tidlig indsats for børn med autisme understreger altid vigtigheden af at styrke barnets sprog og kommunikation.

Netop fordi rigtig mange børn med autisme har forsinket og afvigende sprogudvikling, og fordi den tidlige sprogudvikling er så vigtig for barnets senere udvikling og funktionsniveau, anbefales det, at barnet fra starten hjælpes til at udvikle sit sprog og til at bruge det kommunikativt. Nogle børn har brug for intensiv hjælp til at etablere sprog helt fra bunden. Andre børn har et begyndende sprog, som de har brug for hjælp til at styrke og videreudvikle. Atter andre børn har et alderssvarende sprog, som de har brug for hjælp til i højere grad at bruge socialt og kommunikativt.

Det er dog vigtigt at nævne, at børns sprogniveau slet ikke kun er afhængigt af, hvor meget og hvor tidlig intervention de har fået. Der er ganske enkelt andre faktorer end intervention, der spiller en væsentlig rolle i børnenes meget forskelligartede muligheder for at tilegne sig sprog. Derfor er det vigtigt ikke at tro, at et barn har tilbagestående sprog, fordi det ikke har fået nok intervention. Der findes børn med autisme, der har modtaget masser af god, tidlig og intensiv intervention og alligevel ikke kan etablere sprog. Når det er sagt, er det selvfølgelig vigtigt at holde fast i, at de fleste børn med autisme kan udvikle sprog og hjælpes til at styrke det sprog, de har. Af alle de udviklingsområder, man kan lave indsatser i forhold til, ser sproget faktisk ud til at være det mest modtagelige.

Der findes en del forskellige indsatsmetoder, der kan hjælpe børn med autisme med at etablere og videre-

udvikle deres sprog (se fx Brynskov, 2014). Desværre er vi i Danmark bagud på det område. For ganske nylig udkom en stor europæisk undersøgelse, der viste, at Danmark ligger i Europas bund, når det gælder den tidlige indsats til børn med autisme (Salomone et al., 2016). Ud af de 22 deltagende europæiske lande lå Danmark næstnederst, både når det gjaldt tidlig indsats generelt, og når det gjaldt talepædagogisk indsats specifikt. Ifølge undersøgelsen modtog blot 22,7 % af de danske børn en talepædagogisk indsats, mens gennemsnittet for hele Europa var hele 64 %.

Der er derfor al mulig grund til at håbe på og arbejde for, at vi i Danmark får indført flere metoder, der har fokus på sprog og kommunikation. Det er også vigtigt, at vi får indført flere forskellige metoder, fordi al forskning tyder på, at der ikke findes indsatser, der egner sig til alle børn med autisme. Det giver næsten også sig selv, når man ved, hvor forskellige børn med autisme kan være.

SCERTS

En metode, der har særligt fokus på sprog og kommunikation, er SCERTS. Denne metode er udviklet af en gruppe talepædagoger, blandt andre Dr. Barry M. Prizant, som vi er så heldige at kunne møde i Danmark i slutningen af april. Her gæster han nemlig Autisimeforeningens SIKON-konference, hvor han både skal præsentere sin nye bog *Uniquely Human* (på dansk: unikt menneskelig) og afholde en workshop om SCERTS. Mig bekendt er SCERTS endnu

uafrøvet i Danmark, og jeg vil derfor kort omtale metoden. Forhåbentlig vil det inspirere både fagfolk og forældre til at deltage i Prizants workshop på SIKON, sådan at danske børn på længere sigt kan få gavn af metoden.

SCERTS står for Social Communication, Emotional Regulation and Transactional Support (på dansk: socialkommunikation, følelsesmæssig regulering og samspilmæssig støtte). Først og fremmest har metoden stort fokus på at styrke barnets sprog og kommunikation, lige fra den førsproglige udvikling af imitation og fælles opmærksomhed, over alle de sproglige udviklingstrin til den sociale og kommunikative brug af sproget. Dernæst lægger metoden særlig vægt på at sikre, at barnet er veltilpas og følelsesmæssigt i balance, sådan at det hverken er over- eller understimuleret. Dette er nemlig afgørende for barnets evne til at være opmærksom og til at lære. Derudover arbejdes der målrettet med samspejlet mellem barnet og andre, fx jævnaldrende eller familiemedlemmer.

I beskrivelser af metoden understreges det igen og igen, hvor store individuelle forskelle der er på børn med autisme. Derfor lægges der vægt på, at der skal foretages en detaljeret udredning af barnets udvikling, inden indsatsen planlægges og udføres. Et andet særligt kendetegn ved SCERTS er, at folkene bag den direkte opfordrer til, at man bruger den i kombination med andre metoder. Af samme grund er der fx lavet en række undersøgelser af SCERTS i kombination med musikterapi, og det lader til, at denne kombination har en positiv effekt.

Den primære kilde til SCERTS-metoden er en tobindsmanual af Prizant, Wetherby, Rubin, Laurent & Rydell (2006), hvoraf det første bind handler om udredning, og det andet bind handler om planlægning og selve indsatsen. SCERTS er også beskrevet i en række artikler, og desuden kan Prizants nye bog også siges at være en slags indirekte introduktion til metoden. Bogen er ganske vist mere en personlig beretning end en egentlig metodebeskrivelse, men den bygger i høj grad på de tanker, der også er grundlæggende i SCERTS.

**Hør Barry Prizant på SIKON
den 25. og 26. april 2016.**

Brynskov, C. (2014). *Intervention rettet mod sproget hos børn med autisme*. LOGOS: Audiologopædisk Tidsskrift, 72, 15–17.

Prizant, B.M., Wetherby, A.M., Rubin, E., Laurent, A.C., and Rydell, P.J. (2006). *The SCERTS® Model: Volume I Assessment; Volume II Program planning and intervention*. Baltimore, MD: Brookes Publishing.

Salomone, E., Beranová, Š., Bonnet-Brilhault, F., Lauritsen, M. B., Budisteanu, M., Buitelaar, J., ... Charman, T. (2016). *Use of early intervention for young children with autism spectrum disorder across Europe*, *Autism*, 20(2) 233–249.

DET NATIONALE AUTISMEINSTITUT
SLÅR DØRENE OP TIL NY STU I HERLEV

Animations- og Medieakademiet er en særligt tilrettelagt ungdomsuddannelse målrettet unge med autisme

Udover de obligatoriske STU-fag får du mulighed for at arbejde professionelt og få faglige kompetencer inden for vores linjefag: Animation & Game Design, Fotografering & Movie-making samt Journalistik & Formidling.

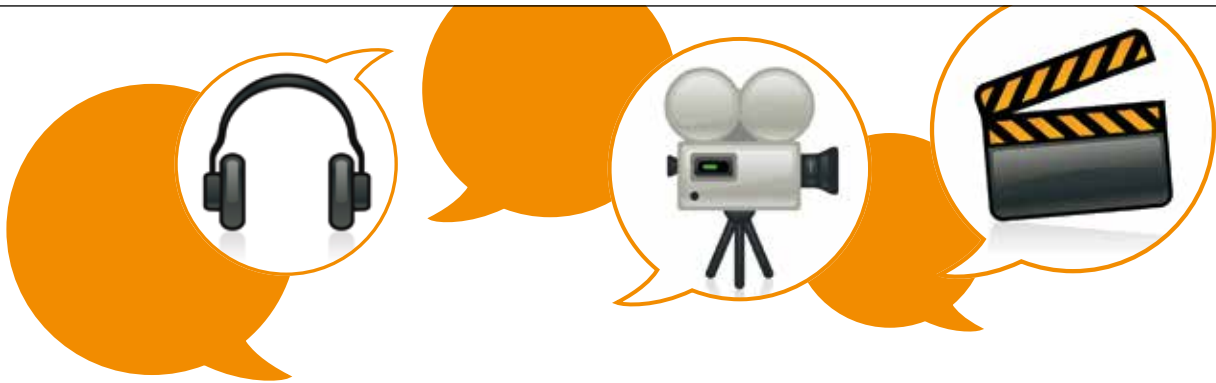
STU-forløbet tilrettelægges individuelt efter dine interesser og ressourcer.

Ungdomsuddannelsen på Animations- og Medieakademiet indeholder både almen dannelse, udvikling af særlige evner og interesser samt muligheden for at afprøve egne kræfter på arbejdsmarkedet. Hovedformålet er at klæde dig bedst muligt på til et selvstændigt ungdoms- og voksenliv.

Vi slår dørene op den 1. august 2016. Visitationen er i gang.

Informationsaften

**Onsdag den 30. marts 2016
klokken 19:00 – 21:00**

afholder vi en informationsaften, hvor du og dine pårørende får mulighed for at høre mere om vores spændende nye STU.

Tilmelding til informationsaftenen på
STU@detnationaleautismeinstitut.dk.

Har du spørgsmål, eller ønsker du blot at vide mere inden informationsaftenen, er du velkommen til at kontakte os på telefon 44 94 95 93 eller på STU@detnationaleautismeinstitut.dk.

Det Nationale Autismeinstitut

www.detnationaleautismeinstitut.dk

SIKON

**Danmarks største Autismekonference
den 25.-26. april 2016**

Se SIKON programmet på
www.SIKON.dk

Her kan du...

læse mere om vores udbud
af WakeUp Workshops, Tema og Plenum oplæg.

Læs om vores...

udenlandske og danske oplægsholdere
og find ud af, hvilke streams du vil høre på konferencen.

Kredsene

AKTIVITETER

STORKØBENHAVN NORD

Få tjek på Serviceloven

**Lørdag den 2. april 2016, kl. 9.30–15.30, Herlev
Medborgerhus, Herlevgårdsvej 18-20, 2730 Herlev**

Alle er velkomne

Kredsens medlemsundersøgelse fra efteråret 2015 viste, at der er et stort ønske om at få tjek på Serviceloven.

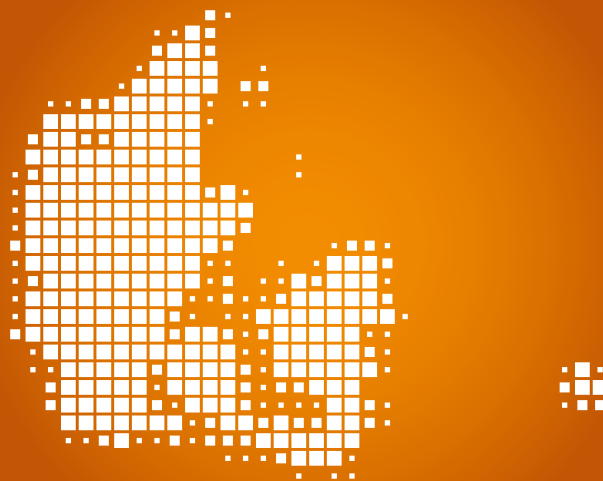
Kredsen inviterer derfor til at få tjek på Serviceloven sammen med Birthe Dam Hansen (jurist) og Rigmor Lond (konsulent), der begge kommer fra KL, og som begge har børn med autisme.

Birthe og Rigmor står for dagen, som er opdelt i 2:

Oplæg: Under oplægget kommer Birthe og Rigmor ind på de relevante paragraffer i Serviceloven, samt de regler i Retssikkerhedsloven og Forvaltningsloven, som er det er relevant at have kendskab til.

Spørgsmål: Der vil være rig lejlighed til at stille spørgsmål til oplægget, og har man et spørgsmål, man vil være helt sikker på bliver besvaret, skal man senest den 25. marts 2016 formulere spørgsmålet på max ½ side og sende det til mail@autisme-storkbh.dk.

Der er forplejning under arrangementet. Billetter koster kr. 125,- og købes på vores hjemmeside www.autismeforening.dk. Du finder os under Find din kreds, Kreds Storkøbenhavn Nord. Vi gør opmærksom på, at det ikke er muligt at møde op uden billet.

KREDS BORNHOLM

Formand:

Åsa Berg ..... Tlf. 51 49 98 21

E-mail: asfkredsbornholm@gmail.com

KREDS FYN

Formand:

Else Worm Jørgensen ..... Tlf. 29 88 87 98

E-mail: elseworm@gmail.com

AUTISMUFELAGID/KREDS FÆRØERNE

Formand: Heidi Aagaard ..... Tlf. +298 509031

E-mail: formadurin@autisma fo

KREDS KØBENHAVN/FREDERIKSBERG

Formand:

Tine Heerup ..... Tlf. 33 55 83 73

E-mail: tine.heerup@gmail.com

KREDS LIMEJORD

Formand:

Maj-Britt Sørensen ..... Tlf. 30 33 94 53

E-mail: formand@kredslimejord.dk

KREDS MIDTVEST

Formand:

Søren Dalgaard ..... Tlf. 53 11 31 45

E-mail: sbd54@youmail.dk

KREDS NORDJYLLAND

Formand:

Jørn Poulsen ..... Tlf. 98 15 32 42

Kontakt telefon: ..... Tlf. 30 25 92 10

E-mail: jp@autismenord.dk

KREDS NORDSJÆLLAND

Formand:

Allan Jensen ..... Tlf. 29 21 97 20

E-mail: allanjensen51@hotmail.com

KREDS ROSKILDE

Formand:

Uffe Mohrsen ..... Tlf. 22 12 30 71

E-mail: gul-mohrsen@mail.dk

Kredsene

AKTIVITETER

MIDTVEST

Generalforsamling

Torsdag den 10. marts 2016, kl. 19.30–21.30

Dagsorden efter vedtægterne. Efter generalforsamlingen vil daglig leder & underviser Kristina B. Jørgensen fortælle om Kompetencecenter Specialisterne, og projektmedarbejder Lone Steengaard vil fortælle om projektet "Klar til Start".

Søskende/bedsteforældrekursus

Lørdag den 9. april 2016, kl. 9.30–16.00

Instruktører:

Autismekonsulent Karin Bakmand og lærer Charlotte Rasmussen. Desuden vil der være voksne søskende til mennesker med autisme og en ung med autisme.

Målgruppe:

Bedsteforældre samt søskende til personer med autisme fra 9 år og opefter. "Voksne" søskende er også velkomne.

Indbydelse og program kommer på hjemmesiden.

Begge arrangementer foregår på Langvadbjerg, Ringkøbingvej 108 A, 7400 Herning og laves i samarbejde med Autismecenter Vest.

Nærmere oplysninger om arrangementerne oplyses senere her på siderne, på vores hjemmeside www.kredsmidtvast.dk og i de invitationer, der sendes ud pr. mail.

Husk at sende os en mailadresse, hvis du vil modtage post fra din kreds – eller hvis du skifter mailadresse.

Skriv til info@kredsmidtvast.dk. Vi omtaler så vidt muligt alle vore arrangementer her i bladet og ud-

KREDS STORKØBENHAVN NORD

Formand:

Guri Spiegelhauer..... Tlf. 28 18 19 74

E-mail: guspi@xline.dk

KREDS STORSTRØM

Formand:

Sabine Hagens

E-mail: post@akzent.dk

AS-repr.:

Line Mackenhauer

E-mail: lima44@live.dk

KREDS SYDVESTJYLLAND

Kontaktperson:

John Olesen..... Tlf. 22 18 49 08

E-mail: birgitogjohnlesen@privat.dk

KREDS SØNDERJYLLAND

Formand:

Bettina Østergaard..... Tlf. 20 82 42 52

E-mail: kontaktlaks@gmail.com

KREDS TREKANTEN

Formand:

Dorte Schandorph Jensen..... Tlf. 29 67 00 67

E-mail: dortesjens@mail.dk

KREDS VESTEGNEN

Formand: Jan Nielsen..... Tlf. 40 10 67 91

E-mail: vestegen@autismeforening.dk

KREDS VESTSJÆLLAND

Formand:

Helle Stærk Hansen

E-mail: helle@kejser-hansen.dk

KREDS ØSTJYLLAND

Formand:

Marianne Banner ..... Tlf. 50 43 83 61

E-mail: marianne_banner@yahoo.dk

AS-repr. voksne:

Jane Hellkvist..... Tlf. 30 20 38 94

AS-repr. børn:

Elsebeth Svane ..... Tlf. 86 21 06 06

sender kun almindelig post til vores medlemmer, hvis man udtrykkeligt ønsker det.

Ring til Jane Jensen på tlf. 53 11 31 49 for nærmere information.

SØNDERJYLLAND

Vi efterlyser ideer eller ønsker til oplæg, foredrag, temadage, arrangementer mm. fra medlemmerne, så vi har noget at arbejde videre med.

Kontakt os via mail: kontaktlaks@gmail.com, kredstelefonen 20 82 42 52 eller på Facebook i gruppen Landsforeningen Autisme Kreds Sønderjylland.

Besøg gerne hjemmesiden <http://laks.skysite.dk>, hvor I kan se, hvem der sidder i bestyrelsen, samt referatet fra generalforsamlingen og mange andre nyttige informationer fra Kredsen kan findes.

BORNHOLM

Ordinær generalforsamling

Torsdag den 10. marts 2016, kl. 19.00, afholdes ordinær generalforsamling i Landsforeningen Autisme, Kreds Bornholm, i BUPLs lokaler, Storegade 38, Rønne.

Før generalforsamlingen starter kl. 19.00, vil kredsföreningen være vært ved et let traktement kl. 18.00.

Endelig indkaldelse med dagsorden vil blive sendt til medlemmerne via mail inden generalforsamlingen.

Af hensyn til traktementet bedes I tilmelde jer senest 5. marts på asfkredsbornholm@gmail.com.

Vel mødt.
Bestyrelsen, Landsforeningen Autisme,
Kreds Bornholm

ØSTJYLLAND

Foredrag for bedsteforældre til børn med autisme om

”Sansepåvirkning, der kan stresses”

Vi bliver konstant påvirket af mange millioner sanseindtryk. De fleste sorterer vi fra, hvis vi kan, og nogle efterlader positive eller negative spor. De positive spor kan vi glæde os over, mens de negative og dem, vi ikke kan sortere fra, kan fylde u hensigtsmæssigt meget og påvirke vores stressniveau.

Mange mennesker med autisme kan have store udfordringer med at fatte og sortere i sanseindtrykkene og bliver derfor let overvældet af de mange indtryk.

Oplægget vil indeholde et teoretisk oplæg af Kirsten Bundgaard (fysioterapeut m.m.), og indimellem vil Pernille berette om, hvordan hendes sanseopfattelse påvirker hverdagen på godt og ondt.

Efter oplægget vil der være tid til at snakke over kaffen/teen.

Dato og tid:

Tirsdag den 15. marts 2016, kl. 17.00–19.30

Sted: Vandresalen (overfor den store p-plads) på Psykiatrisk hospital Risskov, Skovagervej 2, Indgang 32, 8240 Risskov.

Tilmelding:

Til dorthehenriksen2@gmail.com

LANDSFORENINGEN AUTISMES HOVEDBESTYRELSE

Formand:

Heidi Thamestrup ..... Tlf. 26 20 16 58

Næstformænd:

Lars Grønlund ..... Tlf. 30 53 34 52

Peter K. H. Nielsen ..... Tlf. 20 74 66 08

Medlemmer:

Aage Sinkbæk ..... Tlf. 29 72 66 20

Allan Jensen ..... Tlf. 60 95 16 77

Bernd Weibeck ..... Tlf. 98 38 94 62

Else Worm Jørgensen ..... Tlf. 29 88 87 98

Mads Behrendt Petersen ..... Tlf. 25 14 66 80

Kim Hansen ..... Tlf. 56 48 08 89

Kristina Kristensen ..... Tlf. 40 53 71 37

Tine Heerup ..... Tlf. 33 55 83 73

AUTISME- OG ASPERGER- FORENINGEN FOR VOKSNE

Formand:

Aage Sinkbæk ..... Tlf. 70 25 30 67

Træffetid er torsdag og

fredag kl. 10.00-12.00

E-mail: asi@autismeforening.dk

Aspergerforeningens netværksgrupper

Kredsene

AKTIVITETER

NORDJYLLAND

Vejgaard Bibliotek

**Hadsundvej 35, 9000 Aalborg,
den 19. april, kl. 19.00.**

Tilmelding via hjemmesiden:
www.autismenord.dk

Aalborg Forsvars- og Garnisonsmuseum

**Skydebanevej 22, 9000 Aalborg, den 21. maj,
kl. 14.00.**

Tilmelding via hjemmesiden
www.autismenord.dk

Vejgaard Bibliotek

Hadsundvej 36, 9000 Aalborg, den 7. juni kl. 19.00.

Tilmelding via hjemmesiden www.autismenord.dk

Landsforeningen Autismes sekretariat

Blekinge Boulevard 2, 2630 Taastrup
Tlf. 70 25 30 65
nadja@autismeforening.dk
www.autismeforening.dk

Åbningstider

Sekretariatet har åbent 9.00-12.00 samt 13.00-15.00 alle hverdage.
Socialrådgiveren har åbent for telefonrådgivning:
Mandag, torsdag og fredag kl. 9.00-12.00 samt tirsdag kl. 16.00-19.00
Onsdag lukket.

Landsformand Heidi Thamestrup

Tlf. 26 20 16 58
formand@autismeforening.dk
Arbejdsområder: ledelse, policy, redaktør, Det Centrale
Handicapråd, Autism Europe, børn og unge, DH's forretningsudvalg,
Ankestyrelsens Praksisudvalg, Projekt Opportunity, VISOs faglige
bestyrelse

Sekretariatschef Lars Grønlund

Næstformand i Landsforeningen Autisme
Tlf. 30 53 34 52
l-g@autismeforening.dk
Arbejdsområder: IT, administration, Protektorat og
SIKON konferencesekretariat

Økonomimedarbejder Lisbeth Haagen

Tlf. 31 71 05 81
bogholder@autismeforening.dk
Arbejdsområder: budget/regnskab, økonomistyring,
personaleadministration

Kontorassistent Nadja Laurents Pedersen

Tlf. 70 25 30 65
nadja@autismeforening.dk
Arbejdsområder: assistance til kursus-sekretariatet og
bogholderiet, medlems håndtering

Socialrådgiver Ulla Kjer

Tlf. 70 25 30 68
social@autismeforening.dk
Arbejdsområder: rådgivning, vejledning, artikler og foredrag

Kursussektær Lone Street Nielsen

Tlf. 20 57 63 30
kursus@autismeforening.dk
Arbejdsområder: kursussekretær, SIKON's kurser og konference

Hvis I står overfor mange udfordringer i hverdagen med jeres børn...

og har svært ved at få økonomien til at gå op, mangler aflastning eller lignende, har I mulighed for at søge et legat hos Lassefonden.

Lassefondens formål er at yde støtte til børn og unge med Autisme Spektrum Forstyrrelser (ASF). Vi har speciel fokus på at hjælpe enlige forsørgere samt familier med op til flere børn med diagnoser, men alle er velkomne til at søge.

Fonden udbetaler årligt 10 legater på et fast beløb på kr. 3.000,- og fonden giver ikke tilskud til specifikke materielle ting og projekter.

Man kan ansøge om legat på mail: kontakt@lassefonden.dk

Ansøgningsfrist: den 14. maj, og legater uddeles den 28. maj.

Alle ansøgninger vurderes nøje, men vi kommer kun tilbage til de udvalgte legatmodtagere.

Læs mere om fonden på Lassefonden.dk, her kan I også læse nærmere om, hvad vi forventer, at I sender med jeres ansøgning under "Kontakt".

De bedste hilsner
Juri Carlsson
Bestyrelsesformand